

Grauwe en Rosse Franjepoot in Nederland: zeewaardige steltlopers op tussenstop

In Nederland komen drie soorten franjepoten voor, waarvan de Grote Franjepoot een dwaalgast is terwijl Grauwe en Rosse Franjepoot jaarlijks in klein aantal worden aangetroffen. Waarnemen betekent genieten, want met uitzondering van de Morinelplevier zijn er geen steltlopers die zo tam zijn en zich zo uitgebreid laten bekijken. Legio zijn de verhalen van fotografen die een foeragerende franjepoot beslopen en de rondtollende vogel uiteindelijk te dichtbij, buiten het scherpstelbereik van de camera, zagen rondtollen. Van beide soorten worden alle waarnemingen sinds 1989 ingezameld via het Bijzondere Soorten Project (BSP) Niet-broedvogels.

Grauwe Franjepoot

Herkomst

De broedgebieden van de Grauwe Franjepoot liggen in het noorden van Eurazië en Amerika. In Europa reikt de verspreiding zuidelijk tot Schotland, het zuiden van Noorwegen en IJsland. De Europese broedpopulatie (excl. Rusland) omvat tenminste 75.000 paren, met vermoedelijk overwegend afnemende tendens. Het overwinteringsgebied van de Europese en West-Siberische broedvogels, de open wateren van de Arabische Zee, wordt bereikt via een zuidoostelijke trekweg dwars over centraal en (vooral) Oost-Europa. Grote aantallen pleisteren in en rond Zwarte en Kaspische Zee. De herkomst van de in Nederland waargenomen vogels is onbekend, maar IJsland is de meest aannemelijke bron.

Seizoenspatroon

Uit de periode 1989-98 zijn 731 waarnemingen ingevoerd in de BSP-database, inclusief langdurig verblijvende en op verschillende data gemelde vogels. Bij het overgrote deel van de waarnemingen gaat het om pleiste-

rende vogels (aandeel langsvliegende vogels bedraagt 1,5%).

Het seizoenspatroon (figuur 1) vertoont een sterke nadruk op de nazomer. Verreweg de meeste vogels worden gezien van augustus tot en met oktober, met een piek eind augustus en de eerste twee decaden van september. Uit de periode november-eind april zijn vrijwel geen waar-

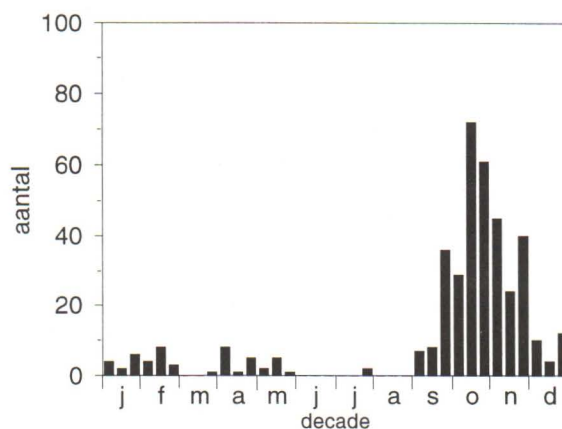
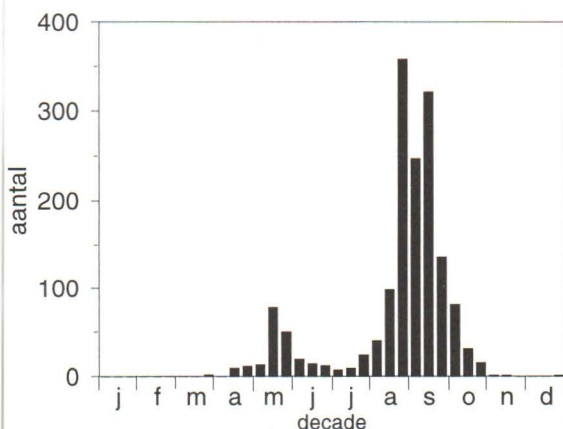
nemingen bekend. De voorjaars trek is zwak en lijkt zich vooral in de tweede en derde decade van mei af te spelen. In de zomermaanden wordt de soort sporadisch gezien. Het gaat dan vermoedelijk om late of vroege trekkers. Broedvogels in het hoge noorden arriveren daar pas begin juni, terwijl vrouwtjes aan het eind van die maand wegtrekken en het broeden en verzorgen van de jongen overlaten aan hun wederhelft. Echte overzomeringsegevallen komen in Nederland voor zover bekend niet voor.

Verspreiding

De verspreiding blijft grotendeels beperkt tot de noordwestelijke helft van het land (figuur 2). Favoriete locaties waar met enige regelmaat Grauwe Franjepoten worden waargenomen zijn de Eemshaven, het Lauwersmeer, de randgebieden van het IJsselmeer (o.a. Workumerwaard, Oostvaarders-

Grauwe Franjepoot, Lopikerkapel, 12 augustus 1997 (Foto: Arjan Boele)

plassen, omgeving Medemblik), de Waddeneilanden (vooral Texel), de onder water gezette bloembollenvelden in de Kop van Noord-Holland en de zoete delen van de Delta (o.a. Inlagen Schouwen, Hellegatsplaten en Braakman).

In de meeste van deze gebieden worden alleen in de nazomer Grauwe Franjepoten gezien; in het Lauwersmeer en de Eemshaven worden ze echter ook in het voorjaar betrekkelijk vaak waargenomen. Ten oosten van de lijn Delfzijl-Utrecht-Bergen op Zoom zijn waarnemingen zeer schaars. De meeste vogels hier zijn gezien op vennen, vloeivelden en ondiepe plassen langs de rivieren.

Aantallen

In ruim de helft (58%) van de gevallen worden in Nederland solitaire dieren waargenomen. Met name in augustus en september worden ook wel kleine groepjes gezien, met maxima van zeven ex. op 29 augustus en 4 september 1992 (Julianadorp, NH) en zes op 10 en 12 september 1995 (Workumerwaard resp. Lauwersmeer).

Uit het voorjaar is een uitzonderlijke waarneming bekend van negen exemplaren bij Ooltgensplaat (Zld) op 13 mei 1989. De aantallen die jaarlijks gezien worden, vertonen betrekkelijk weinig variatie. Alleen in 1992 kwamen er duidelijk meer waarnemingen binnen.

Frêle vogels maar ruige zeebonken

Je zou het niet zeggen wanneer je er een ziet dobberen op een plasje van twee decimeter diep, maar Grauwe en Rosse Franjepoot zijn echte zeevogels, althans voor een groot deel van hun leven. Ze overwinteren immers op volle zee en leven daar van oppervlakteplankton. Een zeer ongewone habitat voor een steltloper dus. Dat deze modellen voor steltloperbegrippen zo zeewaardig zijn, komt door hun bijzondere bouw en bekleding. Zo hebben ze tenen met brede lobben waardoor ze goed kunnen zwemmen, en is hun onderzijde van een dik en donzig verenkleed voorzien.

Dat deze franjepoten op volle zee overwinteren, is komen vast te staan door observaties vanaf schepen. De Nederlandse kapitein Willem Mörzer Bruyns heeft een daaraan een bijdrage geleverd door systematische tellingen te verrichten tijdens zijn talloze reizen en daarover (met zijn broer Maurits) een artikel te publiceren in *Ardea* (1957: 72-84). Het moet een legendarische dag zijn geweest toen het schip op 21 januari 1954 van zonsopkomst tot zonsondergang door een enorm veld Grauwe Franjepoten voer. Overal rondom het schip waren permanent groepjes van tientallen vogels te zien. Aan het eind van de dag waren naar schatting 100.000 Grauwe Franjepoten gepasseerd.

Rosse Franjepoot

Herkomst

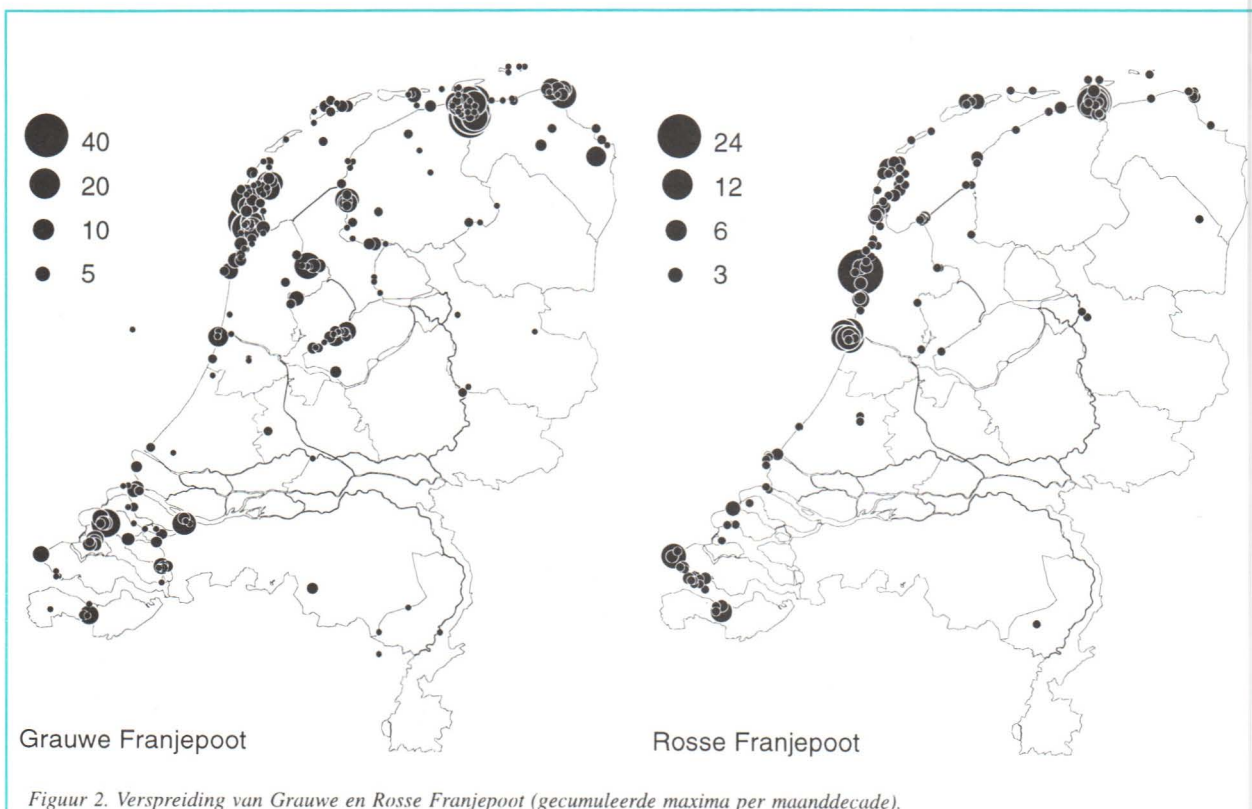
Rosse Franjepoten broeden een stuk noordelijker dan Grauwe Franjepoten en komen in Europa alleen voor op Spitsbergen en IJsland, samen goed voor enkele honderden paren. Op Groenland en in Canada broeden veel grotere aantallen; deze vogels overwinteren met hun Europese soortgenoten op open zee ter hoogte van West-Afrika. De trekweg voert grotendeels via de Atlantische Oceaan, zodat normaliter weinig Rosse Franjepoten de Noordzee zullen passeren.

Door aanhoudend krachtige aanlandige luchtstromingen kunnen ech-

ter grote aantallen de Britse kusten bereiken. Onder dergelijke omstandigheden treedt de soort ook in ons land wat talrijker op. Vogels uit Siberië en Alaska trekken naar de oostelijke Grote Oceaan.

Seizoenspatroon

De BSP-database (1989-98) omvat 299 waarnemingen. In relatief veel gevallen, 28% van het totaal, zijn de vogels langsvliegend waargenomen. De meeste waarnemingen zijn gedaan in de maanden september tot en met februari, met de nadruk op de periode eind september tot en met eind november (figuur 1). De winterwaarnemingen zijn opmerkelijk, aan-

Rosse Franjepoot, De Cocksdorp, 23 oktober 1988 (Foto: Erik van Winden)

gezien de overwinteringsgebieden gewoonlijk uiterlijk november bezet worden. Mogelijk gaat het om vooral juveniele vogels die door ongunstige weersomstandigheden niet de trekweg hebben kunnen voltooien. Voorjaarswaarnemingen zijn nog schaarser dan bij de Grauwe Franjepoot, terwijl zomerwaarnemingen vrijwel ontbreken.

Verspreiding

De verspreiding is meer kustgebonden dan bij de Grauwe Franjepoot (figuur 2). Dikke stippen zijn te vinden bij bekende zeetrekposten als Lauwersoog, Camperduin, IJmuiden en Westkapelle (de voorheen vermaarde telpost Scheveningen laat het afweten). Hier worden zowel trekkers als pleisteraars gezien. Dit pleisteren kan in de luwte van een pier plaatsvinden maar even goed in de branding.

De meeste waarnemingen elders stammen van de Waddeneilanden (wederom vooral Texel, maar nu niet de poldersloten en duinplasjes zoals bij de Grauwe Franjepoot, maar vooral de Waddenzee en de noordpunt), de overige delen van het Waddengebied en (de zoute of brakke delen van) de Delta. Dat deze soort een zoutliefhebber is, blijkt verder uit het geringe aantal waarnemingen rondom het IJsselmeer. In het binnenland is de Rosse Franjepoot een pure zeldzaamheid.

Aantallen

In het merendeel van de gevallen gaat

het om solitaire vogels. Op goede dagen kunnen zeetrekters echter iets grotere aantallen zien, met records van zeven vogels op 29 september 1995 (Lauwersoog) en zes op 31 oktober 1992 (Camperduin). De jaarlijkse verschillen zijn wat groter dan

bij de Grauwe Franjepoot. Relatief veel waarnemingen stammen uit 1989, 1991-92, 1994-95 en 1997. Uitgesproken magere jaren waren 1993 en 1996.

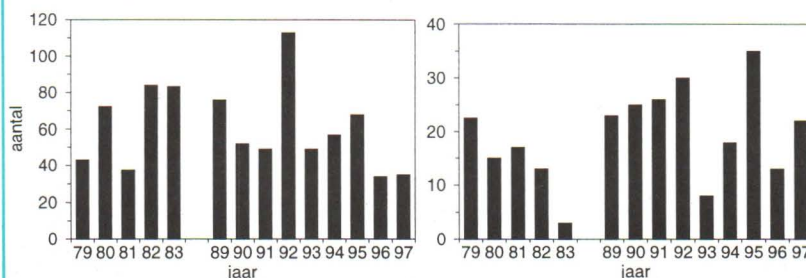
— Fred Hustings & Erik van Winden

Vergelijking met eerdere overzichten

Eerdere overzichten van het landelijke voorkomen van beide soorten zijn gepubliceerd door Arnoud van den Berg in Dutch Birding (5[1983]: 69-78) en door SOVON in de *Atlas van de Nederlandse vogels* (1987). Een directe vergelijking is wat hachelijk doordat het om een andere onderzoeksperiode gaat (resp. 1970-81 en 1978-83) terwijl ook de wijze van gegevens verzamelen niet geheel overeenkomstig de BSP-methode was.

In grote lijnen sluit het huidige overzicht aan op de eerdere overzichten. Het is echter opvallend dat de oktoberpiek die uit het BSP-materiaal voor de Rosse Franjepoot blijkt, niet naar voren komt uit de andere publicaties; deze geven juist de nadruk op de periode november-december. Wat de Grauwe Franjepoot betreft is er meer overeenstemming qua seizoenspatroon, al is er in het Dutch Birding overzicht al een piek in de tweede augustusdecade zichtbaar. Net als bij de Rosse Franjepoot geldt dat toevalseffecten niet uit te sluiten zijn.

Om de aantallen te vergelijken, moet worden teruggegrepen op het basis-materiaal voor de *Atlas*. Met enige voorzichtigheid zou geconcludeerd kunnen worden dat het aantal Grauwe Franjepoten dat per jaar gemeld wordt, niet sterk veranderd is (mogelijk licht afgenomen). Het aantal Rosse Franjepoten lijkt iets te zijn toegenomen (zie figuur 3).

Figuur 3. Jaarlijks waargenomen aantallen Grauwe Franjepoten (links) en Rosse Franjepoten (rechts) in de *Atlas*- en BSP-periode.